

ЗА ШУМЕН ПОД ОСМАНСКО УПРАВЛЕНИЕ

Катерина Венедикова

THE TOWN OF SHUMEN UNDER OTTOMAN ADMINISTRATION

Katerina Venedikova

***Abstract** The article, based on documents, manuscripts, epigraphic monuments and research, traces important events and facts from the history of the city of Shumen under Ottoman rule. Data are given about the Christian and Muslim populations, about the Bulgarians and the representatives of other nationalities who live there. It is shown that the city of Shumen has carried, preserved and developed over the centuries the traditions of Bulgarian, but also of the Ottoman poetic, written, epigraphic and calligraphic art. The paper also provides information about the life and work of nobles, scientists, writers and artists who were born or worked in Shumen and wrote in Ottoman Turkish.*

Key words: historical events, scientists, writers, art people, art works

<https://doi.org/10.46687/QKFP7430>

Ще поздравя присъстващите с два стиха от ръкописния диван (сборник със стихове) на Ахмед Хамид от Търговище. Той бил от „хаджегян-ъ хумайун“ – султанските учители (професори, молли, ходжи).

Този град е средище на хората на просветата.

Този град е източник към реката на свършенството.

Maarif ehline тесма' o belde.

Kemalât nehrine menba' o belde.

Известно е, че град Шумен носи, съхранява и развива през вековете традициите на българското поетично, писмовно, епиграфско и калиграфско изкуство. Шуменската средновековна крепост била една от най-важните опори на Търновското царство. Тя била подсилена от цар Иван Шишман заради османската опасност. За значението на Шумен и неговата крепост преди завладяването му от османците свидетелства и Шуменският надпис на Цар Иван Шишман (1371-1393): „...поставен от Бога аз, царят на българите Иван Шишман, син на великия цар Иван Александър, дойдох в град Шумен по царско благоволение в името на небесния цар Христа. И аз, Срацо, внук на великия епикерний Срацимир, писах тези слова“ (Antonova 1967: 81-82; Petrov, Gyuzelev 1978: 311).

По-старите османски хронисти Мехмед Нешри, Хюсейн, Ходжа Садеттин и един анонимен автор описват завладяването на Шумен от Али паша през 1388 г. (Venedikova 2009: 37-38).

Един от ранните османотурски документи, в който се дават сведения за град Шумен и околните селища, е изследван, преведен, коментиран и датиран по палеографски данни към средата на XV в. от Р. Стойков. Той съдържа данни за хасове, зеамети и тимари в Никополски санджак. По-късно, след нови анализи и съпоставки с друг регистър, направени от Б. Цветкова, Стр. Димитров, Р. Ковачев и други учени, датирването е уточнено на 1479 г. Сред селищата, включени в „Хас на мирливата на Никопол, във владение на Искендер бей“, откриваме с. Дженгер

(Ченгел, Дивдядово), спадащо към Шумен, владение на миривата, със 72 домакинства, 4 вдовици и приход 7 461 [акчета] (ТІВІ ІІ 1966: 161-163 ; Kovachev 1997: 16; Penkov 1972: 122).

В същия документ се намират и сведения за вилает Шумен и владелците на тимари и зеамети. Под заглавие „Зеамет Шумен. Негов заим е Якуб челеби, син на Чокадар” е отбелязан град Шумен с 11 мюсюлмански, 74 християнски домакинства, 5 вдовици и приход без испенче 6 341 [акчета]. Във владение на същия заим са и селата Троица, Преславско, Новосел, Шуменско, Красен и Мартен, Русенско. В петте селища мюсюлманските домакинства са само 11-те в Шумен, неверниците са в 215 домакинства, вдовиците са 12, а приходът без испенче 22 463 [акчета]. Военното задължение на заима било лично, бюрюме, с 5 въоръжени бойци, 1 прислужник, 1 въоръжен боец от Мартеи и 1 шатра (ТІВІ ІІ 1966: 199).

Зеамет се наричал ленът, който носел на ленния владелец (заим) приход от 20 000 до 99 999 акчета. Зеамети получавали обикновено висшите командири в спохийската войска – алай-бейовете, секретарят на дивана (reisü-l küttab), шефовете на големи служби в столицата, санджакбейовете и др. като възнаграждение, заплата за изпълнявана служба (Nedkov 1966: 35).

Запазени са 42 листа във фрагмент от тимарски опис, спадащ към съкратените или сумарни иджмал дефтери, съхраняван в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий”. Този регистър е съставен през **1485 г.** В него отново Шумен (Шумну) е вписан като зеамет. Негов заим е Сюлейман, син на Юсуф хан, преминал у него от Хъзър Бали. Прави се промяна и се дава на **Бали бей, син на Малкоч.** В самия споменат Шумен мюсюлманските пълночленни домакинства са 3, а неженените 15; домакинствата на юрюци, спахии, гьореджии и др. са 11; домакинствата на неверници са 68, а неженените християни са 15 и 1 вдовица. Приходът от самия Шумен е 9 156 акчета. Към същия зеамет спадат Новасил (Новосел), Шуменско, Красен, спадащо към Йергьоги, Русенско и някои данъци на войнуганите от Йергьоги – Русе. В споменатите селища мюсюлмани живеят само в град Шумен – 3 пълночленни домакинства и 15 неженени мюсюлмани. Неверниците в 4-те селища на зеамета са 158, неженените са 33, а вдовиците – 9. Приходът от целия зеамет е 25 891, а е бил първоначално по-висок – 27 835. От височайшия двор заповядват да се отдели село (Kovachev 1997: 152-153).

В едно родословно дърво на фамилията Малкоч без отбелязване на нито една дата като родоначалник е посочен Малкоч Мустафа бей със синове Бали бей, Мурад бей, Мехмед бей и Яхйа паша (Kılıç 2020: 776). Данни от османотурски документи, надписи и изследвания свързват Мурад бей със синове (друг, нашия) Бали бей и Илйас бей и един от синовете на Яхйа паша на име Мехмед бей с българските земи, Хасково, Хасковско и Кърджалийско.

Бали бей, син на Мурад бей, син на Малкоч Мустафа бей получил възпитание и образование в двореца и се изкачил до видните управляващи. Около 1480 г. му бил даден зеаметът Шумен, който обхващал град Шумен, селата Новосел и Красен и войнуците в Русе. При Байезид ІІ (1481-1512) като бейлербей на Силистра участвал в много сражения. Починал около 920 (1514/1515 г.) (Süreyya 2, 1996: 358; ML 2: 515). Няколко представители – бейове и паши от фамилията Малкоч – имали владения, строежи, строителни и надгробни

паметници в Хасково, Хасковско и Кърджалийско. С препоръчително писмо на Бали бей в документ от 1515 г. завета (малката обител) на Хасан баба, син на Ягмур, днес в с. Бащино, Кърджалийско било вписано в регистъра (Venedikova 2021: 196-197).

Следват доста шуменски села, включени в тимари. Към един тимар спада и дял от самия град Шумен с 4 пълночленни домакинства и 11 неженени, а и 1 **имам**, освободен от данъци (Kovachev 1997: 154). Установява се, че **кадията на Шумен** има тимар в с. Равна. А диздарът на Йергьоги Исмаил е освободен роб на Хамза бей. Той имал тимар в с. Градище, спадащо към Шумен, чиито жители дошли от Кючук Дългач – с. Дългач, Русенско (Kovachev 1997: 162, 160).

При все че след завоеванието Шумен се превръща в „касаба” – малък градец начело с кадия, и въпреки големия упадък в градския живот, старата християнска и епиграфска традиция не е прекъсната. Доказателство за това са **два ктиторски надписа**, открити в Шумен на църква, строена след завоеванието, в началото на XV в. Единият от тях гласи: „+ По волята и Божията помощ издигна се този храм на пречистата Божия майка”. Вторият е с по-дълъг и по-сложен текст: „Аз, Стоян многогрешни, писах тези слова над вратата на Пречистата. Помилуй ме Господи, Боже мой, когато отидеш в царството си! Писах в година 6923 (**1515**) в дните на царя султана. Пречисти Боже, помилуй грешния си раб, да е проклет... и до амин...” (Georgieva, Penkov 1996: 7, 15).

Според джелепкешанския регистър от 1573/1574 г. в съотношението между християни и мюсюлмани има промяна. В каза Шумен има 162 селища с 297 джелепи – мюсюлмани и 160 християни – джелепи. В самия град през **1573 г.** джелепите – мохамедани са 12, а търговците на добитък на едро с български лични и бащини имена – 6 (Petrov 1975: 264-269; Penkov 1972: 122.) Много селища около Шумен са с българско християнско население. Сред мюсюлманите не са малко и синовете и дъщерите на Абдуллах, и хора с лично име Абдуллах. Новоприелите исляма лица в някои селища са една четвърт от мохамеданите. Вероятно голяма част от тях са прадедите на по-сетнешните знатни шуменски мюсюлмани. Помохамеданчванията продължават до края на османското управление.

От време 205 години след завладяването на Шумен през 1388 г. и когато са минали 103 години откак владеец на земята Шумен станал Малкочоглу Бали бей е най-старият известен надпис на арабско писмо, изработен върху мраморна плоча. Тя стояла на чешма, а сега се пази в музея в града. Върху плочата има релефни текстове на арабица и от лицевата, и от гръбната страна. Това се случва рядко в надписи от османско време у нас. Текстът на лицевата страна на р. 1 е на арабски език, а на р. 2 на среднотурски и гласи в превод на български: [1] И от водата съществува всяко нещо [.] [2] Ханджията хаджия покойният Меми [.] 1002 година [по Хиджра = 27 IX 1593, понеделник – 15 IX 1594 г. сл. Хр., петък.]

Надписът на гръбната страна на плочата е посветен на сина на покойния ханджия Меми:

[1a] Ханджията [16] Мустафа [, 2a] син на Хаджи [26] Меми [.] 1003 година [по Хиджра = 16 IX 1594, петък – 6 IX 1595 г. сл. Хр., сряда] (Venedikova 2009: 39-43). Тези два надписа са най-ранните открити надписи на арабица на чешма и хан у нас и свидетелстват, че в град Шумен е имало хан преди 1593/1594 г., който продължил да съществува и след това. И двата включват кратки текстове и не могат да се сравняват с по-късно създадени строителни надписи от града, в

които текстовете и хронограмите са съставени от известни поети, а каменоделската и краснописна работа е извършена от квалифицирани майстори на длетото и каменната резба, които са имали право да се подписват под творбите си.

Едва от XVII в. нататък откриваме данни за живота и творчеството на хора на науката и перото, на изкуството, родени в Шумен, творили на османотурски език в града или пребивавали в него. Повечето получили образование в Цариград. Между тях има учени, поети, писатели (енциклопедисти, пътешественици, хронисти), калиграфи и пр. Всички те са дали принос в световната съкровищница. Творбите на немалко от тях се съхраняват в ръкописните хранилища на много страни и градове по света. Имената и данни за произведенията им са включени в известни сборници с биографии на поети, писатели и известни личности, наречени Тезкере-и шуара, в сборници, посветени на краснописци и други хора на изкуството, създадени през миналите столетия. Някои са и автори на стихотворни текстове и хронограми, а други са ги изработили релефно върху мраморни плочи в Шумен, Одрин и Цариград.

Родом от Шумен са Акиф Юсуф, живял около средата на XVII в.; известният халветийски шейх Сеид (Сеййид) Осман Ефенди, Фазли, починал през 1690/ 1691 г. в Магоса; Мехмед Мустафа ефенди, Фенайи, халветийски шейх, считан за светец, починал през 1703/1704 г.; Исмаил Хаккъ ефенди, също халветийски шейх, специалист по персийски и арабски езици и тайни науки, починал през 1724 г.; Шериф Халил Юсуф паша, роден в Шумен и починал 1748/1749 г.; Йетими ефенди от известните стари шуменски фамилии, автор на Диван – сборник със стихове – починал през 1753 г. и погребан в Шумен, той е автор на текста и на хронограмата на надписа на чешмата в подножието на Часовниковата кула в Шумен (Keskiöglü 1987: 81-82); Дюрри Сюлейман Ефенди, роден 1820/1821 г. и починал около 1861 г.; поетът Расим Хасан Ефенди, син на шуменски ахтар, автор на текста и на двете хронограми на надписа на Ташмааза в Шумен от 1850/1851 г.; Хюсеин Расим Ефенди, поет от времето на Махмуд II (1809-1838) и др.

Името на Акиф Юсуф, родом от Шумен, е регистрирано в Сборника с биографии и произведения на Фатин „Хикметю-л еш‘ар” и в „Тухфе-и Наили” По данни на Каратай Наили ум. 1077/ 1666 г. (Karataу II 1961: 241-243, No 2633, 2634). Акиф Юсуф изпълнявал служба на писар и иконом във войската (Kılıç, Bülbül 2007: 51).

Поетът Сеид (Сеййид) Осман ефенди, Фазли, също бил роден в Шумен. Известен бил и с прозвището Атпазари Шейхи. Завършил образование в Цариград и после служил при шейх Абдуллах ефенди. Бил петъчен проповедник в джамията на султан Селим. По едно време бил заточен в Кипър, където прекарвал времето си като пишел различни произведения. Направил коментари по темите за признаването и опрощаването на вината, както и към кратката и подробната книга по арабска литература, изучавани в медресетата. Писал и други съчинения. Бил един от важните шейхове в Халветийския орден и починал в Магоса през 1690/1691 г. (Süreyya 4, 1996: 1297; Kılıç, Bülbül 2007: 54).

Според регистрите за данъка джизие от 1620 и 1623 г. в Шумен живеят 100 християнски домакинства, а в казата му – 6 050 и много селища в областта са български. У П. Богдан през 1640 г. българските къщи са 300, а мюсюлманските – 1 000. Регистър за джизие от 25 март 1665 г. посочва в градеца Шумен 169

християнски домакинства, а във вилаета му 1 180, от които 390 забегнали. В препис на вакъфски акт от 1671 г. откриваме много новоприели исляма лица – синове и дъщери на Абдуллах, доста хора с еничарското и помашко звание баща, беше, немалко еничарски аги, а също и личности със звание челеби, произхождащо от челиипа – кръст в езика на арабското предмюсюлманско християнско население (Venedikova 2009: 43-46 и цит. там лит.).

От живелите и пребивавалите в Шумен Евлия Челеби описва града през 1651/1652 г. Върху мраморен надпис от 1660/1661 г. за направата на чешма от Ализаде бей е отбелязан псевдонимът на поет Юзлети, който съставил текста и хронограмата. През 1671/1672 г. е изработен най-старият известен надпис от шуменска джамия – Ага джамиси при Сунгурв хамам, строена от заможни търговци (Penkov 1963: 80). В него на р. 4а може би се чете име на поет – Рази. От това време са известни двама поети и учени – Рази Мехмед ефенди, който бил и мюдerrвис, починал 1693/1694 г., и Рази Мустафа ефенди, ум. 1687 г., автор на Диван и Газанама. Не сме открили данни, че са живели в Шумен (Süreyya 4 1996: 1363). Поет на име Али написва през 1707/ 1708 г. ода от 7 куплета с възторжена възхвала на „Благополучния град Шумен, пълен с цветни градини”. Възхищава се от природните забележителности, климата и хората на града. Подчертава, че „Учените му са много, денем и нощем четат уроци, поуки”. Пише за Инпънаръ и Дагпънаръ на Шумен и че по цялата земя не може да се намери такъв възхитителен град.

Върху мраморна плоча на чешма на крайна автобусна спирка в Одрин на мястото за краснописец се е подписал Шумневи Хаккъ. Надписът включва призив към минавачите да произнесат заупокойна молитва – Фатиха, за починалите съпруга и дъщеря на един бей и гласи: „[1] Edirne eşrâfindan el Hâc Muştafa Beyiñ halîlesi ‘Ağfe [2] ve kerîmesi ‘Aṭbe Hanımlarıñ rûhlarıçün elfâtiha [.] [3] Şumnevi Haḳḳı [.] ğafere lehü [!] – Фатиха за душите на съпругата Ариффе и дъщерята Атбе на ел-Хадж Мустафа бей, от благородниците на Одрин. Хаккъ от Шумен, да бъде простен!” (Dijkema 1977: 200, No 161). Вероятно надписът е на поета Исмаил, роден в Шумен, с прозвище Хаккъ. Исмаил Хаккъ ефенди получил добро образование и, наред с персийския и арабския, познавал и тайните науки. Получил право да наставява от Аtpазари Осман ефенди и станал джелветийски шейх. Станал проповедник в джамията Емин в Юскюдар. Получил теке в Бурса и починал там през юли 1725 г. Бил считан за светец. Имал мюриди (послушници), които го наследили. Автор е на поетични и прозаични трудове. Написал Диван, религиозни съчинения и брошури, свързани със суфизма (Süreyya 3 1996: 825; Kılıç, Bülbül 2007: 56).

През 1729/1730 г. е издигната Къллек джамия от Аджем ел-Хадж Ахмед, възхвален като дарител на р. 1а в надписа. На р. 6а е отбелязано, че надписът и хронограмата са съставени от поет и проповедник на име Али.

В Шумен е живял прочутият поет Нимет, роден през 1700 г. в Цариград. Той бил кадия на султанската войска в Шумен и починал там през 1772 г. Бил известен с декламацията на хронограми и съставил текста на надписа над външния вход на Томбул джамия и хронограмата му, която дава 1745/1746 г. Името му е увековечено на р. 4в в надписа. На р. 4г е хронограмата от 1158 г. X. А на р. 5б е изписана с думи и цифри годината на завършването – 1157 г. X. / 1744-1745 г. В този надпис името на създателя на джамията никъде не се споменава пряко. Този

паметник е публикуван няколко пъти, но все още не с разчетен текст в транскрипция, точен превод на български и с епиграфски анализ (Duda 1949: 72-73; Ayverdi IV-4, 1982: 11-12; Penkov 1963: 81; Keskiöglü 1987: 90-91; Sabev 2001, 615-616).

Кияни, поет и писател, който умира 1791 г., е автор на текста на надписа на Куршум чешме в Шумен (Keskiöglü 1987: 83).

Възможно е великият везир Джезаирли Хасан паша, роден около 1710 г., който завършил жизнения си път в Шумен на 30 III 1790 г. и бил погребан в бекташийското теке, което наредил да построят там, да е автор на едно автобиографично съчинение, озаглавено „История на войните на адмирала – Алжирския Хасан паша”. Произведението е посветено на Абдулхамид I и започва със събитията от 1769/ 1770 г. От роб на търговец от Галиполи и еничар (1739/1740 г.) от 1770 г. Хасан паша последователно заемал високите държавни постове бейлербей, армейски адмирал, везир, морски министър и главнокомандващ флотата, главнокомандващ Анадола и Русе, заместник велик везир, главнокомандващ на Йози – Узи – Очаков и велик везир.

В музея в Шумен се пази синия на иконома на Хасан паша, Исмаил, с надпис от 1203 г. X. – 1788/1789. Това означава, че когато вече заемал поста заместник велик везир и главнокомандващ на Очаков, Хасан паша имал място за отсядане в Шумен и служители, които да поддържат дома му, включително иконом. Мехмед Сюрейя посочва негов оръженосец Ибрахим ага (Süreyya 2 1996: 639). От Шуменския надпис научаваме и името на неговия иконом, Исмаил.

От втората половина на XVIII в. разполагаме и с епиграфски свидетелства за икономическото замогване и самоуправлението на българите в Шумен. Пример за това е надпис на потир от 1767 г., подарен от калпакчийския еснаф на Бачковския манастир, изработен от Велико коюмджи. Върху златотъканата шуменска плащеница от 1776 г. в църквата „Св. Възнесение” са извезани имената на дарителите – благочестивите еснафи казанджии и кожухари от град Шумен. А надписът на храма „Св. Възнесение” от 1. IX. 1829 г. включва имената на еснафите – благодетели: дикиджии, терзии, бакали, кюркчии, казанджии, балтаджии, коюмджии, дюлгери и овчари. Два надписа на старото славенобългарско училище в Дивдядово датират от 1846 и 1848 г. (Georgieva, Penkov 1996: 155, 169, 255).

Заслужава си да припомним и връзката на някои писмени паметници и калиграфи от Шумен с участието на някои султани в шуменски дела. Вътре в Томбул джамия на стената върху мазилката се намира рисунка на туграта на Абдулхамид I (1773-1789), свидетелстваща за лично съдействие на владетеля в някой ремонт на джамията. Рисунката и надписът са от краснописеца Мехмед Емин и носят дата 16. IV. 1779 г. От същата година 1193/1779 е един сборник със стихове от 15 поета – „Поетични хронограми по повод раждането на принц Мустафа”. Принц Мустафа е син на Абдулхамид I. Сборникът е изписан с изящно писмо талик от Мехмед Есад ел-Йесари (Karataş II 1961: 248 – No 2649). На р. 5в в красивия надпис на Реис джамия в Шумен от 1773/ 1774 г. и в надписа на Куршум чешме от 1774/1775 г. се е подписал Мухаммед Есад ел-Йесари, издълбал майсторски двата текста на шрифт талик. По-късно той направил и надпис на чешма в Цариград и надпис в една от залите на Топкапъ сарай.

Епиграфски паметници от Шумен са свързани и с времето на Махмуд II. Йесаризаде Мустафа Акиф е изработил надписа на възпоменателната колона с

прослава на Махмуд II, издигната през 1837 г. пред портите, източно от града (сега в дворчето на мюфтийството). А поетът Талиб Мехмед Ефенди, род. 1788/89 г. и поч. 1853/54 г., от канцеларията на Дивана дошъл в Шумен през 1832/33 г. Той съставил надписа в чест на Махмуд II и хронограмата за ремонт на Ески джамия през 1837 г. Написал и надписа и хронограмите на първата специална болнична сграда у нас – Турската военна болница през същата 1837 г. И над двата надписа била поставена туграта на Махмуд II (Süreyya 5 1996: 1623; Penkov 1963: 86).

В края на XVIII и през XIX в. с полъха на реформите и Танзимата се появяват и надписи на два езика и с две азбуки, в които са отбелязани имената на заможни българи дарители. Такъв надпис за направа на чешма през 1797 г. с имената на двама българи дарители е регистриран през 1960 г. от покойния известен шуменски османист Минко Пенков в Музея на старините край град Преслав. Вляво текстът бил на български, а вдясно – на турски с арабско писмо.

И днес в дворчето между мюфтийството и Томбул джамия може да се види двуезичният надпис от 26 октомври 1854 г., който се намирал на Геренена чешма зад читалище „Добри Войников“. Първите два реда са изпъкнали и са на османотурски, а трети и четвърти – вдлъбнати на български език с българска азбука. Дарителят Иван Василиев Кърджиовлу бил известен шуменски търговец. Втори двуезичен надпис на чешма от същата дата в чест на същия дарител е изследван от М. Пенков в двора на д-р Смядовски, ул. „Хр. Ботев“ № 3 (Penkov 1963: 87, № 18).

Двуезичен е и надписът на бившето Андрейково Девическо класно училище под еркера на двукрилата входна врата на Дома на учителя. В турския текст е отбелязано името на султан Абдул Азиз и името на дарителя. В българския текст от 1 март 1870 г. се пояснява, че Девическото училище е основал Андрей Ранков и е определил ежегоден приход за поддържането му. Този благодетел започнал като кожухарски калфа, после станал голям търговец и имал хан на Кошир.

В двора на Арменската църква в града има надгробни паметници на арменски език от XVIII и XIX в. Но има и надписи на турски език, изписани с арменски букви от 1844, 1954 и др. в народния, говоримия стил на турския език. Известни са и три арменско-турски надписа на чешми от XVIII и XIX в. – два от Дивдядово и един от Преслав, в които са отбелязани имената на благодетели арменци. Две мраморни плочи били вградени в Голямата чешма в центъра на Дивдядово. Първата е от септември 1784 г. в чест на Аджи Агоб, син на Аджи Киркор. Втората е от 1874/1875 г. и турският текст върху нея съобщава, че дарител е Хаджъ Магърдич, син на Мурад. Но преводът от арменския текст допълва, че Хаджи Магърдидж ага, син на Мурад ага, син на Хаджи Агоп е поправил чешмата за спомен през 1874 г. Следователно внукът на първия строител е възстановил чешмата. Плочата в лапидариума на музея в Преслав била от 1775 г. с дарител Хаджи Агоп, син на Коскос (Venedikova 2013: 8-18).

При преброяването от 1866 г. общият брой на облагаемите жители в град Шумен е 10 060. От тях българите са 4 062, мюсюлманите – 5 176. Не са регистрирани преселници мюсюлмани. Облагаемите цигани мюсюлмани са 119. Няма цигани немюсюлмани. Арменците са 481, а евреите – 223. Не са открити католици и др. (Todorov 1972: 327).

През XVIII и XIX в. стават известни доста шуменски краснописци. Те изработвали надписи на арабско писмо в Шумен, Цариград (включително в самия дворец Топкапъ сарай) и в Одрин, а и писали и преписвали ръкописни книги, съхранявани днес в различни библиотеки по света. Сред калиграфите са самият Шериф Халил паша, Сеид Хюсейн и Сеид Мустафа, Ибрахим Намък, поне двама представители на фамилията ел-Йесари (Мухаммед Есад и Йесаризаде Мустафа Акиф), Хаккъ, Мехмед Емин и др.

През XVIII в. в града превес имат творбите върху мрамор. През XIX в. постепенно се увеличават преписвачите на ръкописи, чийто брой достига около 30. Сред тях първо място заема Сейид Мехмед Нури (Нуреддин), жител на Шумен. Неговите преписи на 10-12 корана от 1826/27 до 1853/54 г. се пазят в библиотеките на Топкапъ сарай, в Лондон и Париж. Осман Нури пък преписва коран през 1870/71 г. Попадаме на фамилия калиграфи. Нури дедо през 1822/23 г. изработва надписа на Байраклъ джамия в Силистра. А върху надпис на чешма от 1823/24 г. в чест на валията на Силистра се е подписал Мустафа Нури дедо. От останалите десетки калиграфи от Шумен, известни като преписвачи на ръкописи, или от дипломи, издавани от калиграфска комисия, с надписи от Шумен могат да се свържат Хюсеин Рюшди и Сейид Ахмед Фуад.

Най-нова вест за шуменски краснописец научаваме от един издаден наскоро каталог за аукцион на ръкописни корани и ценни предмети, с предвиждан търг на 24 май 2022 г. В него е включен и един украсен в златно и изписан на сюлюс и несих коран на шуменски краснописец ес-Сейид Исмаил Неджиб, датиран 1266/1849 г. В колофона е отбелязано, че Исмаил Неджиб е ученик на Ахмед аз-Зарифи и датата 1266/1849 г. Преценката за стойността на корана е 35 000 – 50 000 евро (IAA 24 май 2022: 26).

Рожба на Танзимата и времето на султан Абдулмеджид е и не само построяването на внушителната сграда на Ташмааза през същата 1849/1850 г. от видния и уважаван шуменски търговец Анастас чорбаджи, но и сложният и красив надпис на османотурски език на арабица в чест на Анастас Хаджистоянов, с прослава на преуспяващата търговия и шуменското строителство. Текстът и двете хронограми на надписа били съставени от известния поет Расим, а сложната каменна резба била осъществена от вещия краснописец Хюсеин Рюшди.

[3в] Той прослави шуменското строителство достойно сред хората, по света.

[4а] В Шумен които чуят новината хвалят сто хиляди пъти.

[5а] Тази нова каменна сграда придаде блясък и красота навсякъде,

[5б] Направи я много приятна на вид, Анастас направи един нов магазин.

И днес учени, родом от Шумен и района, както и възпитаници, преподаватели и студенти в Катедрата по турски език и литература на Факултета по хуманитарни науки на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“ вървят по стъпките на хората на науката, културата и изкуството, творили в Шумен и за Шумен през миналите векове, и реализират нови идеи и постижения. Доц. д-р Хашим Акиф, наред с изследванията по фонетика на турския език и турската диалектология, създава и прекрасни стихове, посветени на България. Доц. д-р Мийрям Салим има завидни постижения в проучването на историята на турския книжовен език и съвременния турски език. Но тя има и една много интересна статия върху правоъгълна месингова плочка със сребърно

покритие, ръчна изработка, с врязани очертания на буквите върху гладката повърхност на лицевата страна и надпис „Хасса“, открита в местността Узун табия в източната част на Шумен. Освен значенията „особеност, свойство, лична собственост, знатни хора“ *хасса* в османско време е служба, предназначена за двореца и падишаха. Върху плочката няма дата и авторката търси връзка с XVI в., когато Шумен бил султански хас, или с по-късните войни (Salim 2005: 344-347).

Гл. ас. д-р Мария Левкова се изявява успешно в областта на историята на българското Възраждане. Но с османотурската проблематика са свързани прецизни изследвания по теми от историята на турския език и османската нумизматика. Тя публикува и засега единствен по рода си у нас предмет, съхраняван в Историческия музей – Шумен. Върху двете страни на вратния отвор на ризница, изплетена от железни халкички, са прикрепени две кръгли бронзови пластинки с надпис на арабско писмо, включващ името на притежателя – Хасан. Датиран е между втората половина на XIV и края на XVI в. (Levkova 2006: 127-132).

Гл. ас. д-р Мемиш Мердан е автор на важни изследвания върху балканската политика на Турция и отношенията между България и Турция през 30-те години на XX в. (Merdan 2021). Интерес представляват и неговите проучвания върху юрюците и татарите в Румелия в изследванията на Гьокбилгин, както и нетрадиционният подход при установяването на някои важни факти, свързани с текето Муса баба при с. Избул. В две свои статии М. Мердан анализира развитието на специалността *Турска филология* във Факултета по хуманитарни науки на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“ в продължение на 25 години, дава кратки биографични данни и сведения за дейността на преподавателите и знаковите фигури в Катедрата по турски език и литература (Merdan 2017: 1-8; Merdan 2018: 7-20).

Интересите и изследванията на доц. д-р Венета Янкова са по история на културата, фолклористика и етнология. Тя анализира задълбочено фолклора на мюсюлманите и християните в Шуменско (Yankova 2007).

За съжаление, в рамките на този скромен доклад не мога да обхвамна всички важни събития, свързани с историята на Шумен под османско управление. Не мога да изброя дори всички хора на науката, перото и изкуството, творили за Шумен и техните произведения.. Надявам се те да намерят място в бъдещи юбилейни празненства.

ЛИТЕРАТУРА

- Antonova 1967:** Antonova, V. Novootkrit starobalgarski nadpis na Shumenskata krepost. // INM – Shumen, IV, 81-82 [Антонова, В. Новооткрит старобългарски надпис на Шуменската крепост. // ИИМ – Шумен, IV, 81-82].
- Ayverdi 1982:** Ayverdi, E. H. Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri. Cilt IV. Kitap 4. Bulgaristan'da Osmanlı Mimari Eserleri. Istanbul.
- Dijlema 1977:** Dijkema, F.Th. The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne. Leiden: E. J. Brill.
- Duda 1949:** Duda, H. W. Moschee und Medrese des Şerif Halil Pascha in Schumen. – in: Balkantürkische Studien. Wien, 72-73.

- Georgieva, Penkov 1996:** Georgieva, D., M. Penkov (eds.). Shumen i Shumensko XV-XIX vek. Shumen: Istoricheski muzey [Георгиева, Д., М. Пенков (съст. и ред.). Шумен и Шуменско XV-XIX век. Шумен: Исторически музей Шумен].
- IAA 24 may 2022:** Islamic Art Auction. 24 may 2022. The Quran. The Art of Hajj. Arts of the Islamic Word. P. 26.
- Karatay II 1961:** Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu. Hazırlayan F. E. Karatay. C. II. Filoloji, Edebiyat, Mecmualar. No 1986-3088. İstanbul. Topkapı Sarayı Müzesi.
- Keskioğlu 1987:** Keskioğlu, O. Bulgaristan'da Müslümanlar ve İslam Eserleri. Ankara: Hilal Yayınevi.
- Kılıç, Bülbül 2007:** Kılıç, F., T. Bülbül. Bulgaristan Doğumlu Divan Şairleri. – In: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli. 43. Sayı. Ankara Güz, 49-66.
- Kovachev 1997:** Kovachev, R. Opis na Nikopolskiya sandzhak ot 80-te godini na XV vek. Sofia: Izdatelstvo na Narodnata biblioteka "Sv. sv. Kiril i Metodiy" [Ковачев, Р. Опис на Никополския санджак от 80-те години на XV век. София: Издателство на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“].
- Levkova 2006:** Levkova, M. Riznitsa s arabografichen nadpis. // Izvestiya na Istoricheskiya muzey – Shumen. XIII, 127-132 [Левкова, М. Ризница с арабографичен надпис. // Известия на Историческия музей – Шумен. XIII, 127-132].
- Merdan 2017:** Merdan, M. 25 years Turkish philoloji spetiality at Konstantin Preslavski University of Shumen. Facts and sign figures. – SocioBrains, ISSN 2367-5721, Journal Homepage: www.sociobrain.com Issue 38, October 2017. P. 1-8.
- Merdan 2018:** Merdan, M. 25 godini spetsialnost "Turska filologiya" v Shumenskiya universitet "Episkop Konstantin Preslavski". Fakti i znakovi figuri. – In: Po patya na Evliya Chelebi. Shumen: Universitetsko izdatelstvo "Episkop Konstantin Preslavski", 7-20 [Мердан, М. 25 години специалност „Турска филология“ в Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“. Факти и знакови фигури. – В: По пътя на Евлия Челеби. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 7-20].
- Merdan 2021:** Merdan, M. Balkanskata politika na Turtsiya prez 30-te godini na XX vek. Shumen: Universitetsko izdatelstvo "Episkop Konstantin Preslavski" [Мердан, М. Балканската политика на Турция през 30-те години на XX век. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“].
- ML 2:** Meydan Larousse. Büyük Lügat ve Ansiklopedi. C.2. "Bali Bey Malkoçoğlu". S. 15.
- Nedkov 1966:** Nedkov, B. Osmanoturska diplomatika i paleografiya. Sofia: Nauka i izkustvo [Недков, Б. Османотурска дипломатика и палеография. София: Наука и изкуство].
- Penkov 1963:** Penkov, M. Turski kamenni nadpisi ot Kolarovgrad. // Izvestiya na narodniya muzey Kolarovgrad. T. II. Varna, 75-90 [Пенков, М. Турски каменни надписи от Коларовград. // Известия на Народния музей Коларовград. Т. II. Варна, 75-90].
- Penkov 1972:** Penkov, M. Poselishten i demografski oblik na Shumen pod osmansko vladichestvo. // Izvestiya na Narodniya muzey Shumen. Kn. V. Varna, 117-146 [Пенков, М. Поселищен и демографски облик на Шумен под османско владичество. // Известия на Народния музей Шумен. Кн. V. Варна. 117-146].
- Petrov 1975:** Petrov, P. Sadbonosni vekove za balgarskata narodnost. Sofia: Nauka i izkustvo [Петров 1975: Петров, П. Съдбоносни векове за българската народност. София: Наука и изкуство].
- Petrov, Gyuzelev 1978:** Petrov, P., V. Gyuzelev. Hristomatiya po istoriya na Balgaria. T. 2. Sashtinsko srednekovie, krayat na XII-XIV v. Sofia: Nauka i izkustvo [Петров, П., В. Гюзелев. Христоматия по история на България. Том 2. Същинско средновековие, краят на XII–XIV в. София: Наука и изкуство].

- Sabev 2001:** Sabev, O. Dzhamiyata na Sherif Halil pasha (Tombul dzhamiya) v Shumen. Sledi ot dialoga mezhdu Iztoka i Zapada. – Balkanlar'da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi. Cilt 2. Ankara, 611-620 [Събев, О. Джамята на Шелиф Халил паша (Томбул джамия) в Шумен. Следи от диалога между Изтока и Запада. – Културните взаимодействия на Балканите и турската архитектура. Т. 2. Анкара, 611-620].
- Salim 2005:** Salim, M. Metalna plochka s nadpis "hassa" na arabitsa. – In: Mezhduetnicheski kontakti Iztok – Zapad – interlulturna komunikatsiya. Shumen: Universitetsko izdatelstvo "Episkop Konstantin Preslavski", 344-347 [Салим, М. Метална плочка с надпис „хасса“ на арабица. – В: Междуетнически контакти Изток – Запад – интеркултурна комуникация. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 344-347].
- Süreyya 2, 1996:** Süreyya, M. Sicill-i Osmani. 2. Cilt. İstanbul. Mayıs.
- Süreyya 3 1996:** Süreyya, M. Sicill-i Osmani. 3. Cilt. İstanbul. Haziran.
- Süreyya 4, 1996:** Süreyya, M. Sicill-i Osmani. 4. Cilt. İstanbul. Haziran.
- Süreyya 5, 1996:** Süreyya, M. Sicill-i Osmani. 5. Cilt. İstanbul. Ağustos.
- TIBI II 1966:** Turski izvori za balgarskata istoriya. T. II. Seriya XV-XVI. Sofia: BAN (sast. i red. N. Todorov i B. Nedkov) [Турски извори за българската история. Т. II. Серия XV-XVI (съст. и ред. Н. Тодоров и Б. Недков) София: БАН].
- Todorov 1972:** Todorov, N. Balkanskiyat grad. Sofia: Nauka i izkustvo [Тодоров, Н. Балканският град. София: Наука и изкуство].
- Venedikova 2009:** Venedikova, K. Za Shumen i shumentsi prez osmansko vreme. – In: Shumen i shumentsi v natsionalnata istoriya. Veliko Tarnovo: Regionalen istoricheski muzej – Shumen, 34-57 [Венедикова, К. За Шумен и шуменци през османско време. – В: Шумен и шуменци в националната история. Велико Търново: Регионален исторически музей – Шумен, 34-57].
- Venedikova 2013:** Venedikova, K. Za Shumen i shumentsi prez osmansko vreme (Vtora chast). – In: Turkologichni izsledvaniya. Shumen: Universitetsko izdatelstvo "Episkop Konstantin Preslavski", 5-49 [Венедикова, К. За Шумен и шуменци през османско време (Втора част). – В: Туркологични изследвания. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 5-49].
- Venedikova 2021:** Venedikova, K. Nyakolko redki epigrafski pametnika ot RIM Haskovo i Haskovsko. // Numizmatica, sfragistica i epigrafica, 17, Sofia, 195-224 [Венедикова, К. Няколко редки епиграфски паметника от РИМ Хасково и Хасковско. // Нумизматика, сфрагистика и епиграфика, 17, София, 195-224. Табла XXXVII-XLII].
- Yankova 2007:** Yankova, V. Toposi, pamet, identichnosti (Kam folklor na myusyulmanite i hristiyanite v Shumensko). Shumen: Faber [Янкова, В. Топоси, памет, идентичности (Към фолклора на мюсюлманите и християните в Шуменско). Шумен: Фабер].